

STM 1957

**Haeffner och universitetsmusiken i Uppsala
Hans sångskola och lärarverksamhet**

Av Ellika Haeger

© Denna text får ej mångfaldigas eller ytterligare publiceras utan tillstånd från författaren.

Upphovsrätten till de enskilda artiklarna ägs av resp. författare och Svenska samfundet för musikforskning. Enligt svensk lagstiftning är alla slags citat tillåtna inom ramen för en vetenskaplig eller kritisk framställning utan att upphovsrättsinnehavaren behöver tillfrågas. Det är också tillåtet att göra en kopia av enskilda artiklar för personligt bruk. Däremot är det inte tillåtet att kopiera hela databasen.

HÆFFNER OCH UNIVERSITETS- MUSIKEN I UPPSALA

HANS SÅNGSKOLA OCH LÄRARVERKSAMHET

AV ELLIKA HÆGER

DÅ JOHANN CHRISTIAN FRIEDRICH HÆFFNER tillträdde befattningen som director musices vid Uppsala universitet år 1808, ställdes han inför vanskliga uppgifter och dessutom av en art, som han inte förut i livet varit van att möta eller bemästra. Studentmusiken hade vanskötts, stått under medelmåttiga eller delvis inkompetenta ledare, och dess bedrövligt låga nivå avslöjats offentligt vid den bekanta musikprocessen år 1800.

Hæffners roll blev nyskaparens. De rent praktiska svårigheterna dominerade i början. Först och främst saknades lokal, eftersom akademiska kapellet under de närmaste företrädarna fått öva i professorerna Högmarscks och Ödmanns hem. Efter åtskillig envishet — klagobreven till universitetskanslern var många och pepprade¹ — lyckades Hæffner få sig själv installerad i Rudbecks och Linnés gamla hus vid Svartbäcksgatan, där han kunde använda föreläsningssalen som övningsrum. Hans nästa framgång var inköpet av ett flygelpiano.²

Det är inte ägnat att förvåna, att Hæffner från början satte stark personlig prägel på studenternas musikliv. Han hade sämre utgångsläge än flertalet orkesterledare, men ur hans egen synpunkt sett fanns åtminstone en fördel, den, att efter egna ideal få utforma den akademiska musiken. Hans musikaliska evangelium är välkänt:³ »Entel, Kluck und Pack er Kut Fater, Kut Son und ten Helge Ante; resten er pare tyng» — uttytt »Händel, Gluck und Bach är Gud Fader, Guds Son och den Helige Ande; resten är bara dynga.» Mozart tillstod han

¹ C. Annerstedt, Samlingar till Upsala universitets historia, Afskrifter, 1806—1810, hdskr. UUB, U: 40: 18. Brev från Hæffner till kanslern 20 dec. 1808, 7 jan. 1809, 15 jan. 1809.

² M. B. Swederus, Akademiska musiken i Upsala, Excerpter, hdskr. UUB, U 65 y, s. 371. Förmodligen var flygelpianot identiskt med det fortepiano, som omtalas i ett konsertprogram från år 1808 (samma år som inköpet ägde rum). Bl. a. uppfördes en dubbelsonat för fortepiano och en konsert för forte piano (Upsala Tidning 12 nov. 1808).

³ Ofta förekommande citat hämtat ur B. von Beskow, Levnadsminnen, Sthlm 1928, s. 67.

dock hade »ferpannet mikke scheni» men Haydn avfärdades som en »Beddemett». Folkvisa och koral var ju dessutom hans specialområden, med andra ord, han var företrädesvis inriktad på vokalmusik. Under sin hovkapellmästartid i Stockholm har han även medverkat i samt i en del fall tagit tagit initiativet till uppförande av kyrklig vokalmusik. Grauns Tod Jesu, som första gången sjöngs i Stockholm år 1797,⁴ har han — enligt egna ord — studerat in med Musikaliska akademiens elever.⁵ År 1805 dirigerade han och Müller Mozarts Requiem och hallelujakören ur Händels Messias.⁶ Samma år uppförde han ännu ett kyrkomusikaliskt verk från wienklassicismen, Te deum av Haydn, och medverkade i Haydns Skapelsen.

Med all tydlighet framgår, att Hæffner hade andra intresseriktningar, än vad som väntades av en director musices vid universitetet. Denne skulle först och främst leda akademiska kapellet, stå för musiken vid universitetets olika fester såsom promotioner och orationer, samt ge studenterna musikundervisning. Den akademiska musiken var företrädesvis instrumental, men emellanåt uppförde man dock vokalmusik, varom beskrivningar av Rudbecks polychorala musikverk ger besked.⁷ Från 1700-talet finns även bevarade arior och utdrag ur operor.⁸

Hæffner var inte ende sökande till director musices-befattningen. Samuel Ödmann har namngivit de medsökande, och i hans värderingar framgår inte minst de krav, som han såsom inspector musices ställde på innehavaren av ämbetet. Från början hade han klart för sig, att Hæffners tillträde till platsen skulle innebära ett brott mot uppsala-traditionerna:⁹ »Enligt säkra rykten äro sökande 1:o H:r Norman; en förträffelig violist och dugtig till syslan. Man har sagt mig, att han till höga vederbörande icke saknar recommendationer. Med honom är capellet belåtet. Men jag bör upplysa, hvad jag för visso vet, och icke bör förtigas, att han är för 5 år ännu engagerad i Stockholm, kan således på 5 år ej tillträda. Honom undföll här det ordet: jag kan ju låta Nystedt gå här så länge i mitt ställe. Detta är just det jag önskade förekomma. 2:o H:r Häffner. En oförliknel. theoreticus; men spelar intet instrument utom orgel, och således icke för ungdomens instruction lämpelig. 3:o H:r Mezelin. Vår främste violoncellist, men såsom han icke spelar violin, följaktel. icke kan stå à la tête såsom här oumgängel. är, lärer

⁴ C.-A. Moberg, Kyrkomusikens historia, Sthlm 1932, s. 450.

⁵ Upsala Elegant Tidning 19 sept. 1810.

⁶ C.-A. Moberg, Konserter i Stockholm för 100 år sedan, STM 7 (1925), s. 91 f.

⁷ C.-A. Moberg, Från kyrko- och hovmusik till offentlig konsert. Studier i Stormaktstidens svenska musikhistoria, Uppsala universitets årsskrift 1942: 5, s. 28.

⁸ S. Walin, Beiträge zur Geschichte der schwedischen Sinfonik, Sthlm 1941, s. 208.

⁹ C. Annerstedt, a. a. s. 241, brev från Samuel Ödmann, orig. finns i Riksarkivet.

han ej ihugkommas. Han är dessutom engagerad i Stockholm för 8 år.» Akademien kunde alltså välja mellan tre av de förnämsta hovkapellisterna, och dessutom hade redan föregående år Eggert eftersträvat platsen.¹⁰ Av Ödmanns uttalanden framgår, att han själv helst velat fortsätta de gamla traditionerna, och då all vidare diskussion kring valet är okänd, vet man heller inte, vilken eller vilka, som understött Hæffners kandidatur.

Med Hæffner fick uppsalamusiken en helt ny inriktning, vilket inte minst den arbetsplan, som han såsom nyutnämnd lämnade in till konsistoriet, visar.¹¹ Han planerade tre dagar i veckan för »systematisk underbyggnad i Sången och dessutom en dag för Compositions Theorien». Emellanåt ville han även ersätta en s. k. kapelldag, som vanligen ägnades åt instrumentalövningar, för att giva söndagskonserter en eller ett par gånger i månaden. Den hæffnerska planen fick dock av Ödmann en realistisk kritik, som klart visade, vad man väntade sig av den musikaliska undervisningen. Denne menade, att det sällan eller aldrig bland studenterna fanns någon, som senare helt skulle ägna sig åt musik, och dessa sökte sig helt naturligt till Stockholm. Vad man siktade på i Uppsala, var först och främst att »vinna färdighet uti Executionen». Sångare kunde de studenter, som lärt sig grunderna, själva utbilda sig till: »den akademiska tiden är dem för dyrbar för at användas i en Sång Schola». Söndagskonserterna varnade Ödmann alldeles särskilt för. Det kunde lätt hända, att de blev inhiherade av brist på åhörare »i en stad af så få Musikälskare, som Upsala».

Men Hæffner lät tydligen inte avskräcka sig, och hans »sångskola» hade allvarliga syften. Inom kort tid hade han samlat en kör av femtio personer, där sopran- och altpartier sjöngs av gossar.¹² Första början av dess verksamhet har han själv beskrivit:¹³

»Jag började i Höst en Sång Skola, och som endast af de studerande, jag ej kunde formera en riktig Choeur, Så gjorde jag början i Cathedral Skolan, hade där innemot 40 Gossar som verklig gaf förhoppning och visade fallenhet, och på 16 Lectioner lärde dessa, de första elementar begrep af Musiken och följde med i öfningar af Sången, af Gossarne ville jag formera, Discant och Alt Stämman: Af Studerande ville jag formera Tenor och Bass Stämmarna: därtill ville jag använde en så Kallad Kapelldag men däremot lades hinder, jag måste gå ifrån den ena til den andra,

¹⁰ I. Leux-Henschen, Joachim (Georg) Nikolas Eggert. Bidrag till hans biografi och förhållandena inom Stockholms musikvärld 1803—1813, STM 24 (1942), s. 99.

¹¹ S. Walin, a.a. s. 90, samt M. B. Swederus, a.a. s. 359. Utförligaste referatet av Hæffners plan finns i C. Annerstedt, a.a. s. 253 f.

¹² E. Haglund, Några drag ur studentens musikliv, Upsalastudenten genom tiderna, Upps. 1950, s. 373. Uppgiften från B. von Beskow, a.a. s. 63.

¹³ Upsala universitet, föreläsningsdiarier och studentförteckningar, 1809, F:1:17, Kanslersämbetets för Upsala universitet arkiv, Riksarkivet.

måste först til Rectorn, som skulle det föredraga i Consistorium, däröfver gick 3/4 delen av Termins tiden förbi, detta gjorde mig ledsnad, jag vet ej om jag fullföljer den föresats. Jag ville ej ha någon betalning, til och med bestå ljus därtill, man gjorde omständigheter.»

Till kören komponerade Hæffner ett, eller möjligen två oratorier till ord av Samuel Ödmann.¹⁴ Dessutom övade han in åtminstone ett kyrkomusikaliskt verk från stockholmstiden, »en Fyrstämig Motetto författad af Hæffner på XX Dawids Psalm, efter Biskop Tingstadii Öfversättning» och flera andliga kompositioner av klassiska mästare.¹⁵ Redan i april år 1808 gav han och »Herrar Amateurer bland de Studerande» en andlig konsert med följande program: »1:mo Intrada af Hayd'n, 2:do Duo för Röster: Skåda Jesu swåra pina &c. af Pergolese, — 3:o I dag skall du wara med mig i Paradiset &c. af Hayd'n, — 4:o Duo för Röster: Därför upp min själ och tunga &c. af Pergolese, — 5:o Amen, quartette för Röster af Pergolese, — 6:o Min Gud wi hafwer du öfvergifwit mig &c. af Hayd'n, — 7:o Cantate: Helig är Herren &c. Quartette för Röster af Abbé Vogler.»¹⁶ Programmet vittnar om en aktningvärd prestation av Hæffner, i synnerhet med tanke på att han på egen hand fått bygga upp kören från grunden. Bekant är Bernhard von Beskows skildring, om hur han gick ur hus i hus för att »värva röster».¹⁷ Solisterna fick han till allra största delen från Ödmanns prästseminarium, där den mångsidige professorn även hade ordnat undervisning i kyrkosång, vilken sköttes av magistrarna Bergström och Kjellström.¹⁸ Dessa två medverkade som solister i Hæffners passionsoratorium tillsammans med övriga teologer, sedermera prosten Tegman, sedermera hovpredikanten Dillner samt sedermera prosten Ödmann, brorson till Samuel Ödmann och mer känd som oppositionstalare i riksdagen.¹⁹ Bernhard von Beskow var den ende namngivne solisten, som inte tillhörde teologiska fakulteten. Ödmanns och Hæffners samarbete måste alltså först och främst ses som en strävan efter kyrkomusikalisk förnyelse i Uppsala, och Ödmann skrev oratorietexten med den avsikten, att »på Akademiens Capell icke må införas de frivole sånger, af hvilka tiden öfverflödar».²⁰

¹⁴ Uppgiften osäker. B. von Beskow påstår, att Hæffner skrivit två oratorier a.a. s. 64, men endast ett oratorium finns bevarat, varav ett ex. i MAB är något avvikande. S. Ödmann tycks dock ha skrivit två texter, den ena till långfredagen och den andra till Kristi himmelfärdsdag, se S. Ödmanns skrifter och brev, utg. av H. Wijkmark, 2, Sthlm 1925, s. 301 f.

¹⁵ Upsala Tidning 14 okt. 1809.

¹⁶ Upsala Tidning 14 april 1808.

¹⁷ B. von Beskow, a.a. s. 63.

¹⁸ M. B. Swederus, a.a. s. 361.

¹⁹ B. von Beskow, a.a. s. 64.

²⁰ S. Ödmanns skrifter och brev, s. 302.

Efter denna presentation av Hæffners första studentkör, dess verksamhet och art, bör uppgiften att finna hans förebilder vara mindre vansklig. Av en viss betydelse kan hans härstamning från Sachsen vara, detta kantoriernas speciella hemland. Just en amatörcör bestående av skolgossar, bönder och hantverkare, sjöng enligt, vad han själv berättar, i hemkyrkan i Schmalkalden.²¹ Men kanske har Hæffner haft mer konkreta förebilder till Uppsala sångskola? Morins undersökningar om Hæffners ungdomstid i Tyskland lämnar tyvärr klart besked om att Hæffners egna uppgifter om sig själv och sin utbildning är allt annat än tillförlitliga.²² Sålunda är det mycket tveksamt, om Hæffner, som han själv påstår, vistats i Leipzig och där studerat estetik och samtidigt varit korrekturläsare hos Breitkopf & Härtel.²³ Nu har han till yttermera visso i en förut av forskningen obegagnad källa hävdad, att han varit elev till Hiller i dennes sångskola i Leipzig, något, som ju varken kan förnekas eller bejakas.²⁴ Det enda, som man med visshet kan konstatera, är att han känt till Hillers skola, som företer märkligt många gemensamma drag med den hæffnerska körsammanslutningen i Uppsala.

Hiller har beskrivit sin verksamhet på följande sätt:²⁵ »Indes war ich durch diese brave Sängerin (Schmehling) in meiner Meinung, dass die Deutschen auch singen können, wenn sie nur dazu angeführt werden, sehr bestärkt worden. Ich ging von der Zeit an stets mit der Idee schwanger, eine kleine Singschule zu errichten, um wenigstens den Konzerten, hier und an andern Orten, Sänger und Sängerinnen zu verschaffen, auch den Gesang in der Kirche einigermaßen zu verbessern, Welches bis auf den heutigen Tag noch sehr nötig ist.

Den Anfang machte ich damit, dass ich einige Knaben aus der Stadt frei unterrichtete und diese bisweilen im Konzert mit einer Arie oder ein Duett auftreten liess. Bald darauf fanden sich einige junge Frauenzimmer aus Familien, die zu ihrem Vergnügen den Gesang studieren wollten und meiner Unterweisung anvertraut wurden. Nach den nötigen elementarischen Vorübungen, die ich freilich nicht lange konnte dauern lassen, um sie bei der Lust zu erhalten, griff ich zu allerhand prak-

²¹ E. G. Geijer och A. A. Afzelius, Svenska folkvisor, ny uppl., 3, Sthlm 1880, s. IX (omtryck av Hæffners uppsats Anmärkningar öfver gamla nordiska sången, som ingick i Svea, Tidskrift för vetenskap och konst, 1:a häftet, Upsala 1818).

²² G. Morin, Johan Christian Friedrich Hæffner. En biografisk skiss, Tidskrift för kyrkomusik och svenskt gudstjänstliv, årg. 7, 1932.

²³ Uppsala universitets matrikel, Upps. 1932, art. Hæffner.

²⁴ J. C. F. Hæffner, Anvisning till Sångens Elementer för Musik Lärare vid Skolorna. Originalmanuskript skänkt 1885 av rektor Barkén i Köping, hdskr., UUB, vok. mus. i hdskr., kaps. 93:6, s. 110.

²⁵ A. Schering, Die Musikgeschichte Leipzigs, 3, Leipzig 1941, s. 465 f. Citatet hämtat ur Hillers Selbstbiographie, s. 26.

tischen Werken, zu Arien, Duetten, Chören, Motetten, Psalmen in deutscher, italienischer und lateinischer Sprache, aus Oratorien, Missen und dergleichen.

Zu ihrer noch grössern Ermunterung, auch ihren Eltern und Freunden eine Freude zu machen, errichtete ich im Jahre 1775, im Apelischen Hause, eine eigene Musikübende Gesellschaft welcher sogleich verschiedene angesehene Damen der Stadt, als Klavierspielerinnen, beitraten, sowie das Orchester zum Teil von Liebhabern besetzt ward. Ich hatte vorher schon aus den hier Studierenden ein kleines Chor von Sängern zusammengebracht, in deren Gesellschaft meine Sing-scholaren wöchentlich einer sog. Chorübung beiwohnten, und dadurch so geübt wurden, dass sie vor keiner lateinischen grossen Kirchenfuge erschrecken; wie ich denn mit diesem grösstenteils aus Liebhabern bestehenden Musikchore, das Graunische und das Händelische Te deum aufgeführt habe.»

Scherings omdöme om Hillers verksamhet²⁶ passar även rätt väl in på Hæffner: »Er scheut sich nicht, in die Region halbgebildeter Anfänger hinabzusteigen. Nur helle Begeisterung und die Überzeugung, dass, wo echte Musikliebe und Musikfreude sich regen, auch eine Bildungsmöglichkeit vorhanden ist, liessen den tüchtigen Mann an der gewiss sauren Erziehungsarbeit nicht verzagen. Wichtig war vor allem, dass er die Erziehung nicht vom Instrumentalen sondern vom Gesang her aufbaute.»

Hæffner har även fått goda betyg som lärare. Så skriver Bernhard von Beskow:²⁷ »Han var, slutligen, en ypperlig lärare, mindre i exekution, ty smak var ej hans starka sida, än i musikens teori. Han kunde till den grad entusiasmera för sin konst, att jag var nära att övergiva allt annat för att bliva musikus av profession, och detta hade ofelbart skett, om min far icke hållit fast vid den föresats, att jag först skulle fullborda min akademiska kurs.»

Bättre än förut kan man bilda sig en uppfattning om Hæffners kapacitet som sångpedagog av hans manuskript, »Anvisning till Sångens Elementer för Musik Lärare vid Skolorna».²⁸ Arbetet består av 139 handskrivna foliosidor. Av förordet framgår, att manuskriptet tillkommit i samband med skolreformsarbetet i början av 1800-talet. Det blev dock förmodligen refuserat, då uppfostringskommissionen antog ett förslag av Stieler, Hæffners gamle antagonist — den första utförligare svenska sångläroboken.²⁹

²⁶ A. Schering, a.a. s. 466.

²⁷ B. von Beskow, a.a. s. 70.

²⁸ A.a., UUB, vok. mus. i hdskr., kaps. 93:6.

²⁹ S. Walin, Den musikteoretiska undervisningen i Sverige under romantiken, STM 15 (1933), s. 122.

Enligt klassiskt mönster har Hæffner kallat kapitlen i läroboken för lektioner, inalles tjugo. Inledningen och de första lektionerna ger en allmän orientering om facktermer. Så behandlas först notskriften, klaverna, höjda, sänkta och återställda noter, takt och tidsvärden samt röstindelning, innan några egentliga övningar förekommer. I åttonde lektionen har han redogjort för intervallerna, och är därmed definitivt inne på själva undervisningen. Dessförinnan har han endast övat riktig intonation och hel- och halvtonssteg tetrakordsvis och i löpningar samt skalan, den sistnämnda även i olika taktarter och till ackompanjemang. Skalövningarna skall utföras med Grauns övningsstavelser, da, me, ni, po, tu, la, be.

Intervallövningarna börjar med ters och kvint och fortsätter sedan med kvart. Därefter har Hæffner gjort ett avbrott för att ge instruktioner i fyrstämig sång, vilket han ansåg, att man borde börja träna på ett mycket tidigt stadium i skolorna. Småningom följer så övningar med sext, septima och oktav och även dubbla, förminskade och höjda intervaller. De svårare intervallerna delas upp av pedagogiska skäl i hjälpintervaller, t. ex. kvarten, som övas som ters plus sekund. Sånglärans sista kapitel är ägnade åt prydnadstoner och koloratur samt andhämtning.

Av speciellt uppsalaintresse är Hæffners råd vid inövningen av falsett.³⁰ G. Kallstenius har genom intervjuer med gamla studentsångare kunnat konstatera, att falsettsång var bruklig på Gunnar Wennerbergs tid, och av de högt satta tenorstämmorna i en del hæffnerkvartetter har han slutit, att detta sångsätt varit gammalt bruk i Uppsala.³¹ Hans antagande får här sin bekräftelse. Hæffner skriver: »Falset rösten tillhör Tenor röster. Falset rösten uppkommer, om man sjunger höga toner genom hufvud, luften tvingas genom Pan hålen och näsan gissar man. Hvarje Tenor röst som vill öfva denna röst art, undvikar för länge öfvande och för allt, söker att tonerna bli klara, med undvikande, att sjunga hvad man kallar genom näsan.»

Man häpnar över Hæffners noggrannhet i anvisningarna, då nya detaljer studeras in, och även om boken naturligtvis haft förebilder, talar varje mening den dyrt köpta erfarenhetens språk. Så är Hæffner i de rent praktiska övningarna mycket mer detaljerad och ger åtskilligt fler exempel än Stieler i sin sånglära. De båda sånglärorerna är för övrigt uppställda efter ungefär samma metodik — Stieler har i förordet omtalat sitt beroende av Hillers läroböcker, vilka även Hæffner av allt att döma haft som mönster. Stielers arbete är mer lättöverskådligt, då det är uppdelat i en teoretisk avdelning, där musikens grunder behandlas,

³⁰ J. C. F. Hæffner, a.a. s. 37.

³¹ G. Kallstenius, Blad ur Uppsalasångens historia, Upps. 1913, s. 34. Jfr C.-A. Moberg, Bachs passioner och Höga mässa, Sthlm 1949, s. 60 f., fotn.

och en praktisk, som endast behandlar sången, samt slutligen alla musikövningar sist. En avgjord skillnad är, att Stieler kritiserade den ensidiga övningen av koraler, medan Hæffner ansåg, att man inte tidigt nog kunde börja sjunga fyrstämiga koraler i skolan — han betraktade med andra ord fortfarande skolans sågundervisning ur 1700-talssynpunkt.

Som sångpedagog var Hæffner troligen en av Sveriges förnämsta. Att hans manuskript ändå inte publicerades är inte så underligt. Det är mycket hæffnerskt, fyllt av thüringska anekdoter, talrika utveckelser och skrivet på en obeskrivlig rotväliska:³² »Munnen öppnas medelmåttigt, i brädden, ej på längden tonen blir då så, som man sjöng igenom en tratt; tänderna öppnas så mycket att åtminstone tummen på tvären har rum emellan tänderna, dock så att ej märks något vanställande i ansigtet — Tungan bör ligga helt ledig bakom Tand raden, och Tonen får icke tryckas eller stötes ur bröstet, icke heller framblåses utur halsen, eller ihåligt ljuda ner i gommen, eller täppt ur näsan, utan ledigt och lent höras, samt med en jemhet, som vid första början kan vara möjlig.»

Som förebild till Hæffners arbete bör Hillers Anweisung zum musikalisch-richtigen Gesange från år 1774 nämnas. Visserligen är Hillers sånglära mycket omfångsrikare, och Hæffner har inte varit slaviskt bunden till den, men uppställningen och framför allt metodiken är likartad. Hiller har även delat upp sin bok i lektioner, de första mest ägnade åt facktermer i ungefär samma ordning som Hæffner, och hans övningar är progressivt ordnade på likartat sätt och börjar alltså med intonation, tetrakord, hel- och halvtonsövningar, skalor av olika typ och slutligen intervallövningar. Dessa börjar till yttermera visso med samma intervaller som Hæffners (och även delvis Stielers) alltså ters och kvint, vilket var en nymodighet av Hiller, och vilket han motiverade så, att övningarna bör börja med de lättaste stegen och inte enbart följa storleken. Även Hiller använder Grauns solmisationsstavelser.

Hæffners mest namnkunniga elever är Lindblad, Nordblom och von Beskow. En särställning intog Geijer, som visserligen inte kan räknas till elevskaran, men ändå stod i stor tacksamhetsskuld till honom. Känt är, att Hæffner sett igenom »Vikingen» och därtill satt ackompanjemang.³³ Norlinds förmodande, att detta gäller fler sånger har även fått bekräftelse. I brev till sin fästmo år 1815 ber Geijer henne att skicka tillbaka alla sångstycken, som han skrivit för henne, så att »Gubben Hæffner» kan revidera dem.³⁴ Även »Kolargossen» tycks ha passerat

³² J. C. F. Hæffner, a.a. s. 7.

³³ T. Norlind, Erik Gustaf Geijer som musiker, Sthlm 1919, s. 63.

³⁴ Erik Gustaf Geijers brev till hans hustru 1808—1846, utg. av J. Landquist, Sthlm 1923, s. 193.

Hæffner. Författaren till artikeln om Hæffner i Svenskt biografiskt lexicon, som själv åberopar gammal vänskap från uppsaladagen, berättar, hur han kommit till Hæffner, just då denne fått »Kolargossen» till sig för korrigerings. Självtod Hæffner sig inte ha ändrat mer än några få toner.³⁵ Även en instrumental trio, komponerad år 1816, har han enligt Geijers utsago sett över.³⁶ Ingenting tyder på, att han gjort ingripande ändringar i Geijers kompositioner, utan endast givit dem en fackmässig översyn. I sina första sånger visar dock Geijer ett starkt beroende av Hæffners sångstil.³⁷

Hæffner hade även en stor anonym lärjungeskara. Redan vid sin ankomst beklagade han sig över att blott kunna taga emot en elev per timme, medan de övriga exercitiemästarna kunde ha upp till tio och tolv på en gång.³⁸ Dessutom måste han skriva särskilda »uppsatser» för eleverna lämpade efter vars och ens behov, innan de kunde arbeta självständigt. Man skulle vara frestad tro, att han först och främst bedrev sångundervisning, men så var inte fallet. Av hans egenhändigt gjorda studentförteckningar, får man en synnerligen god överblick över hans verksamhet, vilken var av en grad och art, som man förut inte känt till. Eftersom hans uppgifter lämnar en så detaljrik bild av hans lärarverksamhet vid universitetet, skall dessa i sin helhet citeras:³⁹

Herrar Beskow	ifrån Stockholm	4	timmer i veckan	Claver
Björkman	» »	4	» » »	»
Grefve Hermanson	» Mariestad	2	» » »	Violin
Grefve Mörner	» Wexjö	2	» » »	»
Thunberg	» Jönköping	4	» » »	Claver
Carlson	» Stockholm	4	» » »	»
Baron Sprengtporten	» Nyköping	2	» » »	Claver
Baron Steding	» Stockholm	2	» » »	Claver
Vahrendorf	» Stockholm	4	» » »	claver
Langenberg	» Stockholm	4	» » »	Claver
Stockenström	» Dalarne	4	» » »	Claver
Lönroth	» Nerike	6	» » »	violin
Liljebjörn	» Vermland	4	» » »	»
Morlinder	» Vermland	4	» » »	Violin

I Harmonien föreläsningar om afton ifrån 6 til 7 Herr Magister Litzén Herrar Dalman och Nordblom.

Ifrån 7 til 8 undervisning ömsom i Harmonien, Sång och Claver: Ca/n/torn i Dom Kyrkan Öberg. Stipendiater denna Termin: Herrar: Magister Ödman: Svedelius: Klosterberg.

Studera Licentiat Schulz: Hr Alner Edbäck Åkerlind: Kallstenius.

³⁵ Svenskt biografiskt lexicon, Upps. 1840, art. Hæffner.

³⁶ Erik Gustaf Geijers brev till hans hustru, s. 215.

³⁷ T. Norlind, a. a. s. 71.

³⁸ C. Annerstedt, a. a. s. 282.

³⁹ Upsala universitet, föreläsningsdiarier och studentförteckningar, 1809, F:1:17, Kanslersämbetets för Upsala universitet arkiv, Riksarkivet.

Af Upsalas Invånarne har jag blott 2^{ne} fröcknarne Paykull och en fröcken Didron som vill lära, och lär Musik.

Min Dotter, har af Unge Studerande eller Cautions studenter ynglingar af 10—11 år 3^{ne} Som lär Claver.⁴⁰

Af alla dessa antecknade afgår för nästa Termin, blott Grefve Mörner, som blivit Officer, alla de andra har förbehållit sig sina Lectioner.

Emellan Termin har dagligen Lectioner, Herrar Carlson *son af Baron Degeer* Thunberg, Liljebjörn och en nykommen Camitz. Cantorn Öberg Morlinder, och Nordblom äfven emellan Termin: jag *anmärkar* at dessa 3^{ne} sista äro fattie de hafva fria Information.

Af Academie Staden är blott Profess:r Thunberg Öfv:Diert, Afzelius och Rabenius som hör och bry sig om Musik.

Tyvänn har Hæffner endast sporadiskt lämnat studentförteckningar, inalles fyra, men man kan ändå utläsa en hel del om hans lärarverksamhet. På våren 1810 har Hæffner haft ungefär samma antal elever. De flesta namn känns igen, nya är endast Norström i violinspel, greve Bielke, baron Hamilton, Linder och Troilius i klaverspel. I sång finns två studenter, sexton skolpojkar och en fröken Murray antecknade, och kantor Öberg tog lektioner i musik och sång. Nästa termin har Hæffner antecknat åtta musikstipendiater och åtta studenter, som biträtt kapellets övningar. I pianospelning kvarstod Vahrendorf, Langenberg, Carlson, Björkman, Bielke och Hamilton, nya var Gripentjärna, Hjerta, Odner, Jahnsen och Palmblad. I violingruppen undervisade han greve Hermanson, Lönroth, Roman och baron Ramsay. Sångelevernas antal hade ökat till sex, varibland en västmanlänning Kallstenius. Nästa bevarade studentförteckning är gjord fem år senare, för våren 1815. Då undervisade Hæffner inga i violinspelning men hade tio elever i klaver, två östgötar Svarz, baron Vrede, greve Stenbock, Jacobsson, två baroner Adlercreutz, Carlström, Ekhold och Hartman. Enda sångeleven var en baron Düben. De kvinnliga eleverna från staden hade ökat betydligt, det var fröknarna Lagerbring, Sture, Vrangell, Paykull, Tidéen, Söhrenson (?) och Schilling. I akademiska kapellet medverkade åtta stipendiater samt tre andra studenter varibland värmlänningen Fryxell. Den akademiska kören bestod av trettio två icke namngivna medlemmar.

Senare uppgifter om elever är ytterst knapphändiga. År 1826 tog han emot en orgelev, som studerade för honom i två år,⁴¹ ja, ännu år 1831 gav han lektioner för att få ett välbehöfligt tillskott till den lilla lönen.⁴²

⁴⁰ Troligen samma dotter, som Hæffner 18 mars 1811 hade anmält till examen vid Musikaliska akademien. Se O. Morales och T. Norlind, Kungl. Musikaliska Akademien 1771—1921. Minnesskrift, Sthlm 1921, s. 50.

⁴¹ G. Svanberg, Redovisning för en lång lefvnad, utg. av H. Schück, Uppsala universitets årsskrift 1949, 1:5, s. 126 f.

⁴² Riksarkivet, brev från Hæffner, brevsamlingen, Biographica H.

Först och främst frapperas man av den stora mängden av elever. Det var sannerligen inte någon liten skara, som Hæffner hade samlat! Undervisningen synes dessutom ha varit grundlig, då lektionernas timantal per vecka var överväldigande, och eleverna dessutom kvarstod år från år. Hans verksamhetsfält sträckte sig ju även långt utanför studentvärlden till döttrarna ur stadens societet, katedralskolan, ja, till och med en så officiell person som kantorn och organisten har stått under hans inflytande.

Överraskande stort är antalet adliga studenter, som bedrev studier för Hæffner. Detta måste ses mot bakgrunden av att Uppsala universitet under föregående sekler varit den enda plats i Sverige, som erbjudit de unga adelsmännen en för deras senare värv lämpad utbildning.⁴³ Till deras gagn inrättades exercitiemästarnas tjänster. Dessa var inalles fem, nämligen två språkmästare, samt fäkt-, dans- och voltigermästare. Enligt ett förslag till ett fullständigt collegium illustre i Uppsala — troligen av Magnus Gabriel De la Gardie — skulle förutom exercitiemästarna även en lutenist anställas för den adliga ungdomen.⁴⁴ Därav blev dock intet, utan den musikaliska undervisningen sköttes förmodligen av director musices. Troligen har åtskilliga studenter därigenom skaffat den musikaliska kunnighet, som krävdes av 1700-talets »musikälskare». Samuel Ödmann har i sitt ovan citerade utlåtande om Hæffners undervisningsplan preciserat, vad den akademiska musikundervisningen gick ut på:⁴⁵ »De två dagar capellmästaren wil tilmäta musiköfningen äro deremot fast otillräcklige. De fläste amateurs åstunda öfning på violino och violoncello. Desse instrument fordra trägnaste handläggning. Den som på denna wäg åstundar öfwerstiga medelmåttan, måste från första stunden, jemte theorien, inhämta det mekaniska i den ställning, som gifwer lätthet at handtera ett instrument, den tryckning, som gifwer strängen ton samt den afmätning och lena touche, som gifwer tonen renhet och behag. Det är icke mindre af nöden, at eleven från den föresyn han hämtar af lärarens färdighet i *staccato harpeggio* m. m. inhämtar det samma maneret för execution. Alt detta fordrar onekligt mer tid, än de två dagar herr capellmästarn så sparsamt föreslår.» Att även Hæffners adliga elever bedrev musikstudier åtminstone delvis med avsikt att skaffa sig den polityr, som anstod en världsman, kan man förstå därav, att de i mycket stor utsträckning också deltagit i undervisningen i dans-, rid- och fäktkonst. Till adelsstudenterna måste även ha hört de tre s. k. cautionsstudenterna på tio, elva år, som Hæffners dotter undervisade.

⁴³ H. Lundh, Den svenska adeln vid Uppsala universitet, Symbola litteraria, hyllningsskrift till Uppsala universitet, Upps. 1927, s. 113 f.

⁴⁴ H. Lundh, a. a. s. 112. Jfr dock Moberg i Mitteilungen IGMW 1:4 (1929), s. 67.

⁴⁵ C. Annerstedt, a. a. s. 253 f.

Men även om förteckningarna vittnar om traditioner och ideal från äldre tider, finns också tecken på att undervisningen ändrades för att motsvara nya behov. Så är det slående, att pianot på endast sex år, från 1809 till 1815, har blivit ett alltmer populärt instrument på bekostnad av violinen. Sången har Hæffner säkert själv lanserat. Det är farligt att draga alltför vittgående slutsatser av dessa förteckningar, men ändå återspeglar de till en viss grad övergången från 1700-talets amatörorkester med medverkande violinspelande musikälskare till 1800-talets salongsmusik med romanssångare och pianoamatörer.

Förhållandet mellan Hæffner och studenterna var grundat på ömsesidig förståelse. Redan från början översåg de med hans iögonfallande brister, och han å sin sida var aldrig överlägsen mot deras okunnighet. Allmänt kallades han »farbror»,⁴⁶ vilket inte hindrade honom från att ibland vara en mycket glad garçon. Vid 63 års ålder fick han kuratorsvarning, därför att han tillsammans med kapellet hade »öfvat öfvervåld» i orangeriet, där medicinarna dagen därpå skulle ha promotionsmiddag.⁴⁷ Hæffner och anhang beskylldes för att ha fördröjt och förstört »anstalterna samt under oljud och raseri utkastat materialerna».

SUMMARY

When, in the year 1808, Johann Christian Friedrich Hæffner took over the post as director musices at the University of Upsala, he had to reorganize the academic music which had for some years been on a very low level. First of all Hæffner had to face the practical difficulties, he had to find a suitable place for his activity and to procure a forte-piano. Traditionally the academic music was of a predominantly instrumental character but with Hæffner the situation changed radically. He introduced regular instruction in singing among the students and the schoolboys at the Cathedral school and organized a choir which performed spiritual compositions by Haydn, Pergolesi and Abbé Vogler. Hæffner also had some of his own compositions performed and wrote specially for the choir one or possibly two oratorios in which theological students were soloists.

Better than before it is possible to estimate Hæffner's ability as a teacher by the study of a hitherto unnoticed manuscript concerning singing teaching at elementary schools. He favoured four-part singing of chorals at school. His work at the University of Upsala bears a close resemblance to Hiller's at Leipzig. Both organized choirs consisting of amateurs among schoolboys and both performed a similar répertoire. Hæffner has known about Hiller's singing school and it is quite possible that he had taken it for a pattern in his own activity.

⁴⁶ Svenskt biografiskt lexicon, Upps. 1840, art. Hæffner.

⁴⁷ C. Annerstedt, Samlingar till Upsala universitets historia, Kronologiska excerpter 1805—1823, hdskr. UUB, U 40: 31, s. 329.